

buiten beschouwing laten.

Literatuur

- Blaas, P.B.M., 1988, *Anachronisme en historisch besef. Momenten uit de ontwikkeling van het Europees historisch bewustzijn*. Nijgh & Van Ditmar, Den Haag.
- Gigerenzer, G., Z. Swijtink, T. Porter, L. Daston, J. Beatty, L. Krüger, 1989, *The Empire of Chance-How probability changed science and everyday life*. Cambridge University Press, Cambridge etc.
- Krohn, W., 1977, 'Die 'neue Wissenschaft' der Renaissance' in: G. Böhme, W. van den Daele en W. Krohn (red.), *Experimentelle Philosophie, Ursprünge autonomer Wissenschaftsentwicklung*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, pp. 15-128.
- Koselleck, R., 1979, *Vergangene Zukunft - Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.

Graven naar grondslagen

Paul Wouters

Recensie van: Trudy Dehue, *De regels van het vak. Nederlandse psychologen en hun methodologie 1900-1985*. Van Gennep, Amsterdam 1990.

"Je maakt een denkfout, meisje." Zo luidt, in een notedop, de reactie van "de vader" van de Nederlandse psychologie, de Groningse hoogleraar Adriaan de Groot, op het proefschrift van de psychologe Trudy Dehue. De Groot staat bekend om zijn bijdrage aan de ontwikkeling van de methodologie van de sociale en gedragswetenschappen, in het bijzonder van de psychologie. Dehue analyseert in haar proefschrift de ontwikke-

ling van die methodologie en De Groot komt daar dan ook prominent in voor. Tijdens Dehues promotie leverde hij scherpe kritiek op haar werk. Dit verhinderde de promotiecommissie niet haar het "cum laude" toe te kennen.

Sindsdien is Dehue een geziene gast op bijeenkomsten waar de grondslagen van de psychologie ter discussie staan. Soms heeft het publiek direct belang bij een scheurtje in het bolwerk van De Groot, zoals de inmiddels in diskrediet geraakte handschriftkundigen. Maar ook de psychologen zelf tonen belangstelling voor een nieuwe blik op de fundamenten van hun vak. Dat bleek bijvoorbeeld uit de opkomst voor de discussie die het blad *Psychologie en Maatschappij* op 31 mei jongstleden tussen De Groot en Dehue organiseerde. De coryfeeën en columnisten die de Nederlandse psychologie rijk is, waren grotendeels aanwezig. Het is daarom veelzeggend dat die interesse in dat debat niet leidde tot een werkelijk doordenken van Dehues stellingen over de psychologie. De hoogleraren en doctors lijken het, evenals De Groot, moeilijk te hebben om de door haar geworpen handschoen op te pakken.

Onverklaarbaar is dat niet: Dehues benadering staat op gespannen voet met de grondhouding waarin een moderne zielkundige wordt gesocialiseerd. Zij is duidelijk geïnspireerd door de constructivistische benaderingen in de moderne wetenschapsfilosofie en -geschiedenis. Dat blijkt uit de opbouw van het boek. In het eerste hoofdstuk gaat de schrijfster in op de rol die de debatten over methodologie in de sociale wetenschap vervullen. Haar vraagstelling is al een keuze: hoe komt het dat de maatstaven, die bepalen wat goed psychologisch onderzoek is, in de ene periode zo verschillen van die in de andere periode? Het in veel wetenschappen nog steeds gangbare antwoord ("dat komt doordat onze inzichten toeneemen") verwerpt zij. Dit is het uitgangspunt van haar studie.

Dat betekent overigens niet dat Dehue

haar conclusies ook daadwerkelijk van tevoren heeft ontwikkeld. Aan het begin van haar promotie-onderzoek was zij er naar eigen zeggen nog van overtuigd dat "de wetenschappelijke methode" in de loop der tijd steeds beter wordt. De confrontatie met geheel andere scholen in de psychologie dan de nu heersende analytisch-empirische, heeft haar ertoe aangezet het gangbare psychologische denkraam kritisch te beschouwen. Zij kiest daarbij een relativerende invalshoek, waarin de strijd over de juiste methode wordt geplaatst in een algemener maatschappelijk kader. Dat is het belangrijkste meningsverschil met De Groot. Deze ziet de regels van het vak ten principale als onafhankelijk van de tijdgeest. In zijn leerboek *Methodologie - Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen* (1961) signaleert hij weliswaar de invloed van cultuur op de wetenschapper, maar deze moet zich daartegen verzetten: "Natuurlijk is ook iedere onderzoeker kind van zijn tijd en zijn cultuur, maar als hij een goede onderzoeker is, dan wéét hij dit, en zal hij in ieder geval proberen dit tegen te gaan."

In *De regels van het vak* werkt Dehues haar uitgangspunten uit aan de hand van de opkomst en ondergang van de handschriftkunde, de ontwikkeling van de geesteswetenschappelijke *Utrechtse School*, het reilen en zeilen van de psychodiagnostiek en tenslotte de betekenis van het voorspellen in de wetenschap. Haar verhaal is overtuigend: er moet wel erg veel "op de vuilnisbelt der geschiedenis" worden geworpen om de huidige methodologische opvattingen in de psychologie als grotendeels "juist" te blijven behandelen. Het leuke van Dehues presentatie van de geschiedenis is bovendien dat de geesteswetenschappelijke stromingen niet met terugwerkende kracht in het gelijk worden gesteld. De schrijfster hanteert de methode van de historica: de huidige situatie is niet de maat der dingen. In dat opzicht verschilt haar boek

princiepelijk van de "voorwoord-geschiedenissen" waarin de meeste wetenschappelijke leerboeken uitblinken.

Voor (wetenschaps)filosofen die er van uitgaan dat kennis geen weerspiegeling vormt van de werkelijkheid (constructivisten of andere antirealisten in de epistemologie) zal het boek op het eerste gezicht weinig problematisch zijn. Het is de zoveelste onderbouwing van de stelling dat wetenschappelijke waarheden maatschappelijk worden geconstrueerd dan wel ontwikkeld. Zorgvuldige lezing zou de rechtgeaarde radicaal-constructivist overigens wel moeten verontrusten: de vrijheid van handelen van actoren die door hem/haar zo gaarne wordt verondersteld, komt in Dehues boek bepaald niet naar voren. Maar Dehues gaat het debat met de constructivist niet expliciet aan. Hierdoor draagt haar boek minder bij aan de verdere ontwikkeling van de wetenschapsfilosofie en -sociologie dan op basis van de rijkdom van het onderzochte materiaal kan worden verwacht. Dehues past de verworven inzichten van deze vakken duidelijk en ondubbelzinnig toe, maar heeft ze theoretisch niet verder doordacht. Nu is het natuurlijk niet zo dat iedere case-studie theoretische bouwwerken moet opleveren. Toch is het in dit geval een gemiste kans. Het constructivisme overheerst de Nederlandse wetenschapssociologie sterk. Het niet ter discussie stellen van de zwakke kanten daarvan, kan het vak tot een onvruchtbare zelfgenoegzaamheid verleiden. Zo moeilijk is het immers niet om te laten zien dat menselijke verhoudingen "geconstrueerd" zijn. Het wordt pas interessant als aan het licht kan worden gebracht hoe dat proces in elkaar zit. En daar heeft het "gemakkelijke constructivisme" het moeilijk mee: in die stroming is men al opgelucht als het constructivistisch adagium weer eens bewezen is! Dehues materiaal is rijk genoeg om dergelijke simplistische visies onderuit te halen. Maar, zoals gezegd, dat heeft ze niet gedaan.

Dehue richt de polemiek vooral op het tweede lezerspubliek van haar boek: de psychologen. Voor hen bevat het boek ook een boodschap en dat maakt de discussie in die kringen onmiddellijk ingewikkelder dan die over zomaar een historische reconstructie. En het verklaart wellicht waarom hooggeleerd psychologisch Nederland zó om de hete brei heendraait.

De regels van het vak laat zich in de eerste plaats lezen als een geschiedenis van de psychologie. Op zichzelf hoeft dat nog niet tot zelfonderzoek van de psycholoog te leiden. Maar vervolgens haalt de schrijfster, met een verwijzing naar het historische materiaal, de conclusie onderuit dat er sprake zou zijn van gestage vooruitgang in de mate van wetenschappelijkheid van de psychologie. Zij laat zien dat ook handschriftkundigen volgens een methodologie, zij het andere, werkten en dus niet als louter dolenden in een onwetenschappelijke woestijn kunnen worden behandeld. Het feit dat er meerdere scholen in de psychologie bestonden, is dus geen aberratie waaraan sinds De Groot een eind is gemaakt, maar een eigenschap van de psychologie die direct samenhangt met haar maatschappelijke functie. De verschillende scholen hebben onderscheiden doelstellingen en daar hangt hun onderling zo afwijkende methodologie direct mee samen, aldus Dehue. In haar ogen is De Groot's benadering dus niet de culminatie van verwetenschappelijking van de zielkunde, die het in de ogen van zijn aanhangers wel is. Daardoor heeft Dehue, paradoxaal genoeg, méér oog voor de oorspronkelijkheid van De Groot's werk dan de traditionele historie. In de gangbare visie is De Groot immers niet veel meer dan de voltrekker van de onvermijdelijke loop der geschiedenis. In Dehue's verhaal scheidt De Groot iets unieks, dat elders dan ook niet voorkomt. Haar omschrijving van De Groot's methodologie als een "lokale methodologie" is daarom niet denigrerend, maar onderstreept de

eigenheid van De Groot's schepping. Maar in deze tijd van internationalisering, van angst om af te wijken van de Atlantische ratrace, ervaren psychologen dat misschien niet als compliment.

En dan komt de derde stap, de meest ingewikkelde. Wie een plaats geeft aan elke school, en de ene niet bij voorbaat rationeler acht dan de andere, zou van mening kunnen zijn dat "alles mag", om met Paul Feyerabend te spreken. Maar dat blijkt niet de bedoeling te zijn. Dehue's derde stelling bij haar proefschrift luidt: "Ook als 'de' methodologie niet bestaat, is niet alles geoorloofd." Er moet volgens haar een relatie zijn tussen wetenschappelijke en maatschappelijke doelstellingen en de methodologie. In die relatie ziet zij ook de basis voor een ander type discussie tussen de verschillende scholen in de psychologie (of andere sociale wetenschappen) dan de gebruikelijke scholenstrijd. Aanhangers van de verschillende benaderingen zouden, als ze erkennen dat er meerdere rationele methodologieën bestaan, met elkaar kunnen gaan discussiëren over hun doelstellingen. Elk wetenschappelijk debat wordt dan tegelijkertijd een debat over de maatschappelijke rol van de psychologie, aldus Dehue.

Zo ver is het nog niet. Het zou een revolutie binnen de psychologie vereisen, met een andere opvatting over de identiteit van het verschijnsel wetenschap als gevolg. Volgens De Groot staat wetenschap gelijk aan argumenteren. Hij gaat daarbij uit van de veronderstelling dat er zoiets als een universele logica bestaat. Deze logica vormt de kern van de ware wetenschappelijke methode. Vandaar dat De Groot het begrip "denken" in de ondertitel van zijn methodologisch leerboek heeft ingevoerd. Methodologie is in zijn ogen niet iets van één school. Er kunnen daarom per definitie niet meerdere methodologieën bestaan. Een methode is wetenschappelijk of zij is dat niet, punt uit. Dehue maakt in De Groot's ogen dan ook een elementaire denkfout:

zij onderscheidt immers wél meerdere methodologieën. Het probleem in De Groots benadering is vooral de universele logica: die blijkt uit drijfzand te bestaan. Ook in een ogenschijnlijk bij uitstek logische wetenschap als de wiskunde is deze fundering deze eeuw verlaten. Impliciet is dat ook bij De Groot merkbaar: bij nader inzien blijkt het "het forum van ter zake deskundigen" te zijn dat beslist over zaken van wetenschappelijke rationaliteit. Maar dat is een socio-logische categorie, en geen universele.

Volgens Dehue zijn methodologische maatstaven niet gedrags-determinerend (er bestaat vaak een kloof tussen wat wetenschapsbeoefenaren doen en wat ze zeggen dat ze doen), maar wel gedrags-regulerend. "Zij geven het kader aan waarbinnen variatie van (onderzoekers)-gedrag gesanctioneerd is", aldus de psychologe. Daarmee hebben ze meerdere gevolgen voor een wetenschappelijke discipline. Allereerst bepalen zij het werkterrein van het vak: welke vragen zijn door de psychologie te beantwoorden? In de tweede plaats bepaalt de methodologie ook de aard van de kennis die wordt geproduceerd. Zo is het type "weten" van De Groot een geheel andere dan die van de handschriftkundige Böttcher. In de derde plaats verschaft de methodologie een vak haar "wetenschappelijk" karakter: een astronoom onderscheidt zich van een astroloog. En tenslotte kent Dehue ook een meer algemeen culturele rol aan sociaal-wetenschappelijke methodologieën toe: ze oefenen invloed uit op de publieke opinie en op het beeld dat een maatschappij van zichzelf heeft. Dat zou de sociaal-wetenschappelijke pendant van de technologie genoemd kunnen worden. In Dehues opvatting is er met andere woorden geen waterscheiding tussen wetenschappelijke en maatschappelijke aspecten van de wetenschappelijke methode. Wetenschappelijke en maatschappelijke identiteit van de psychologie hangen op een ingewikkelde wijze samen.

Hoe die samenhang precies in elkaar zit wordt in *De regels van het vak* niet verder uitgewerkt. Goed beschouwd presenteert de schrijfster niet zozeer een opvatting, als wel een nieuw onderzoeksprogramma op het kruisvlak van psychologie en filosofie. Of dat programma in staat zal zijn veel vruchtbare vragen te genereren, is uit dit boek nog niet vast te stellen. Zo is het nog een open vraag of de "meta-discussie" die Dehue op gang wil brengen tussen de verschillende scholen in de psychologie, wel mogelijk is. Met andere woorden: hebben psychologen wel voldoende gemeenschappelijks om zo'n debat uit te lokken? Bestaat "de" psychologie eigenlijk wel?

Bovendien is de schrijfster wel heel snel in haar conclusie dat "de onderzochte episodes uit de Nederlandse psychologie ... model staan voor de sociale wetenschappen in het algemeen." (p. 14) Zeker gezien haar betoog dat de wetenschappelijke identiteit van de psychologie samenhangt met de maatschappelijke, lijkt dit een moeilijk houdbare stelling. De praktijk van een socioloog of politicoloog lijkt toch in de verste verte niet op die van een psychodiagnosticus?

Ook het antwoord van Dehue op de vraag wat dan niet geoorloofd is als niet álles mag, is niet voor de volle honderd procent bevredigend. Dat het van het doel afhangt, accoord, maar het schrijven van een wetenschappelijk artikel blijft iets anders dan het componeren van een pamflet. Is dat alleen een vormverschil?

Het boek van Dehue is niet "het definitieve antwoord"; dat zou ook moeilijk met haar opvatting over wetenschap zijn te verenigen. Maar het is wel een indrukwekkend boek. Niet alleen omdat het goed is geschreven (en het is moeilijk om een geschiedenis van zoiets abstracts als methodologie spannend te maken!), maar vooral omdat het een interessante route aangeeft voor Neerlands psychologen.

wijsgerig perspectief op maatschappij en wetenschap

Wijsgerig Perspectief richt zich op een breed publiek van wijsgerig geïnteresseerden. Het tijdschrift is bedoeld om mensen met uiteenlopende opleidingen, die op velerlei terreinen van maatschappij en wetenschap werkzaam zijn, alsook studenten, de mogelijkheid van een wijsgerige bezinning op maatschappelijke, culturele en wetenschappelijke vragen te bieden. Gekozen is voor een opzet waarbij per aflevering een bepaald thema vanuit wijsgerig, wetenschappelijk en maatschappelijk gezichtspunt wordt besproken.

In *Wijsgerig Perspectief* komen dan ook filosofen én niet-filosofen aan het woord. In enkele vaste rubrieken, *Privatissimum* en *Wijsgerige actualiteiten*, worden de ontwikkelingen in de wereld van de filosofie van nabij gevolgd.

Voor de lopende jaargang zijn de thema's: Natuur in het Duits idealisme; Gadamer; Wetenschap en antropomorfisme; Spel; Het boek; Filosofie in Oost-Europa.

Wijsgerig Perspectief verschijnt tweemaandelijks; het abonnement loopt van september tot en met augustus. De abonnementsprijzen zijn: jaarabonnement particulieren f 51,50; studentenabonnement (kan maximaal vier jaar duren) f 44,50.

BESTELFORMULIER

- Ja, ik abonneer mij op *Wijsgerig Perspectief*
- Graag ontvang ik eerst een gratis proefnummer

Naam .....

Adres .....

Postcode/Plaats .....

Kruis het gewenste abonnement aan:

- particulier abonnement f 51,50
- studentenabonnement f 44,50*

Datum:

Handtekening:

* S.v.p. een kopie van uw inschrijvingsbewijs aan universiteit meesturen.

Deze bon kunt u in een gesloten ongefrankeerde envelop sturen naar:
Uitgeverij Boom, Antwoordnummer 53, 7940 VB Meppel.